

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

Матвійчук Н.М., Бурлачук Н.Ю., Панькевич В.М.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті проведено дослідження фінансових правових засад грошового обігу в Україні. Визначено особливості грошового обігу. Проведено аналіз грошової маси та монетарної бази. Досліджено особливості готівкового та безготівкового обігу. Розроблено основні напрями вдосконалення і вирішення сучасних проблем грошового обігу в Україні.

Ключові слова: грошовий обіг, грошова маса, готівка, безготівковий обіг, фінансово-правове регулювання.

Постановка проблеми. Головне завдання Національного банку України визначено Конституцією України і полягає у забезпеченні стабільного грошового обігу, яке на сьогодні потребує пошуку шляхів удосконалення правового забезпечення. Механізм регулювання грошового обігу розробляється центральним банком країни і закладається в грошово-кредитну політику. Відповідно до закону «Про Національний банк України» грошово-кредитна політика виступає як система заходів із регулювання грошового обігу та кредиту, які спрямовані на економічне зростання, стримування інфляції, забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення, регулювання платіжного балансу з метою збалансування і задоволення суспільного попиту на гроші [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правове регулювання грошового обігу досліджувалося і аналізувалося в багатьох працях вітчизняних вчених, зокрема, Воронової Л. К., Алісова Є. О., Орлюк О. П., Костюченко О. А., Гетьманцева Д. О., Заверухи І. Б., Шкарупи В. К., Кучерявенка К. П., Качана О. О., Козюка В. В., Костіна Н. І., Латковської Т. А., Савлука М. І., Селіванова А.О. та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах в Україні актуальними є проблеми, пов'язані з недостатньою дієвістю та ефективністю існуючої системи грошового обігу, її невідповідністю завданням сьогодення, тому дане питання потребує поглибленого вивчення та подальшого реформування. На сьогодні детального досліджень потребує діяльність Національного банку України в питанні регулювання грошової маси в умовах розвитку банківських правовідносин, з метою вивчення шляхів удосконалення правових заходів.

Мета статті. Головною метою даної роботи є дослідження регулювання грошової маси на підставі аналізу чинного законодавства з питань повноважень суб'єктів грошово-кредитної політики та чинників, що впливають на її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Регулювання обсягу грошової маси здійснюється за допомогою основних економічних засобів і методів грошово-кредитної політики.

До них належать: 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків; 2) визначення та регулювання процентної політики; 3) рефінансування комерційних банків; 4) управління золотовалютними резервами; 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), зокрема з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку; 6) регулювання імпорту та експорту капіталу; 7) емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними [8, с. 4].

Стратегічна ціль грошово-кредитної політики – стабілізація сукупного обсягу виробництва, зайня-

тості та рівня цін. Метою політики є забезпечення внутрішньої стабільності грошей, тобто оптимальної рівноваги між попитом і пропозицією грошей. Оскільки Конституція України покладає на Національний банк України обов'язок забезпечувати стабільний грошовий обіг, цілком логічно вважати Національний банк України відповідним суб'єктом грошово-кредитної політики з владними повноваженнями.

У сфері грошово-кредитної політики дослідники вирізняють такі елементи: 1) відносини з регламентації грошово-кредитної політики як правової категорії; 2) відносини з визначення деяких параметрів грошово-кредитної політики; 3) організаційно-правові основи формування, прийняття Основних засад грошово-кредитної політики, її реалізації та контролю за її здійсненням; 4) коло суб'єктів, уповноважених здійснювати грошово-кредитну політику, визначення їхніх завдань, функцій і компетенції; 5) основні засоби і методи грошово-кредитної політики; 6) відносини з комерційними банками з приводу реалізації грошово-кредитної політики; 7) кожен із засобів чи методів (інструментів) грошово-кредитної політики; 8) заходи відповідальності за невиконання встановлених вимог; 9) інші відносини, пов'язані зі здійсненням грошово-кредитної політики.

Враховуючи вище зазначені елементи відносин з приводу обігу грошової маси, можна виділити такі групи правовідносин:

1) за змістом правового регулювання можна виділити відносини між вищими законодавчими та виконавчими органами державної влади і Національного банку України з приводу закріплення основ проведення грошово-кредитної політики, а також відносини в ході реалізації грошово-кредитної політики;

2) за предметом правового регулювання це є відносини із визначення статусу Національного банку України у сфері грошово-кредитної політики, делегування йому повноважень щодо здійснення грошово-кредитної політики, а також відносини із приводу її реалізації. Акти, які регулюють ці відносини визначають основні параметри грошово-кредитної політики;

3) за характером предмету правового регулювання можна виділити відносини, які виникли і існують виключно як компонент грошово-кредитної політики, та відносини, які впливають з діяльності центрального банку, а не внаслідок грошово-кредитної політики, але у яких вона активно здійснюється центральним банком [5, с. 195].

Заходи, що виконує Національний банк України здійснюються у сфері відносин з банками і зводяться до регулювання їх діяльності, що чітко відображається в ст. 14 Закону України «Про Національний банк України».

Таким чином, грошово-кредитна політика є самостійною категорією, але засоби і методи, які за-

стосовуються в процесі її реалізації, відносяться до банківського регулювання, але лише в тій частині, яка стосується регулювання грошової пропозиції.

Одним з найважливіших показників, що характеризує стійкість розвитку національної економіки, ефективність використання обсягів грошової маси – швидкість обігу грошової маси. Зміна швидкості обігу грошей суттєво впливає на їх пропозицію та попит, витрати обігу, ускладнює чи полегшує регулювання грошового обігу, дає узагальнююче відображення зміни інтенсивності економічних процесів [2, с. 95]. Динаміка грошової маси та монетарної бази представлена у таблиці 1.

Таблиця 1
Динаміка грошової маси та монетарної бази за 2013-2015 рр.

Рік	Грошова маса, млрд. грн.	Монетарна база, млрд. грн.
2013	661,5	307,2
2014	948,8	350,9
2015	934,8	326,7

Джерело: розроблено авторами за даними Національного банку України

За даними даної таблиці можна спостерігати чітку тенденцію збільшення грошової маси та монетарної бази впродовж аналізованого періоду. В Україні головна причина збільшення грошової маси – держава, точніше великий дефіцит державного бюджету, який в значній мірі погашається за рахунок випуску додаткових грошей в обіг.

Серед найвагоміших причин зростання частки готівки в обігу – намагання багатьох суб'єктів господарювання здійснювати розрахунки готівкою з метою уникнення податків; мала довіра юридичних і фізичних осіб до комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ.

Зростання готівки в загальній грошовій масі ускладнює стан з розрахунками у народному господарстві, зменшує грошові надходження на розрахункові рахунки підприємств, знижує ліквідність та послаблює кредитний потенціал комерційних банків. Гривневі заощадження у банках, які за своїм функціональним призначенням повинні формувати нагромадження, насправді неухильно втягуються в поточний грошовий оборот і втрачають властивості інвестицій, що свідчить про недовіру громадян до банківської сфери.

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначені форми (адміністративна і індикативна) та методи державного регулювання діяльності банків. Якщо засоби адміністративного регулювання передбачають систему владних приписів, то засоби і методи індикативного регулювання передбачають як владні приписи, так і цілий ряд інструментів, які юридично не обмежують волю суб'єктів відносин у сфері грошово-кредитної політики – визначення процентних ставок, рефінансування банків, кореспондентські відносини, управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції, операції з цінними паперами на відкритому ринку.

В банківському праві, як відмічає Ю. В. Ващенко, можна констатувати відсутність однорідних відносин, відмінних від відносин, які регулюються іншими галузями права, зокрема, фінансового, цивільного, господарського, і, враховуючи неоднорідність відносин, які виникають у сфері банківської діяльності, для їх регулювання застосовуються обидва методи: і метод владних приписів (імперативний

метод), і диспозитивний метод [3, с. 124]. Враховуючи позицію вчених, що метод владних приписів, який притаманний фінансовим правовідносинам, є і основним методом банківських правовідносин, цілком слушним вважати що відносинам з приводу регулювання грошового обігу, що здійснює НБУ, властива виключна імперативність. Цей же момент відмічає і І. Б. Заверуха, що реалізація грошово-кредитної політики держави передбачає застосування центральним банком адміністративних та індикативних методів регулювання, де однозначно проявляється метод владних приписів – імперативний метод правового регулювання. Отже, до числа методів реалізації грошово-кредитної політики він відносить як адміністративні, так і індикативні методи регулювання [6, с. 66].

Грошово-кредитна політика складає предмет фінансово-правового регулювання в тому плані, що предметом цієї галузі права є відносини, які опосередковують основоположні засади діяльності держави в сфері руху публічних фінансових ресурсів. Конституція України визначила Національний банк України уповноваженим і відповідальним за здійснення грошово-кредитної політики. Норми конституційного права регулюють також порядок розгляду Верховною Радою України питань, пов'язаних із здійсненням грошово-кредитної політики, як і всіх найважливіших політичних питань. Порядок проведення такої роботи регульовано Регламентом Верховної Ради України [4].

Відносини із здійснення грошово-кредитної політики виникають у зв'язку із здійснення грошової емісії, тобто це є відносини із виникнення і регулювання грошового обігу, який включається в предмет фінансового права. Норми, що регулюють відносини у процесі здійснення грошового обігу, як складової грошово-кредитної політики, являють собою цілісність, яка відповідає ряду ознак, властивих фінансовому праву: 1) грошово-кредитна політика – це владно-організаційна діяльність держави, покликана задовольняти суспільні грошові інтереси; 2) публічність грошово-кредитної політики впливає з її суспільного призначення – регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу; 3) у юридичній літературі зазначається, що однією зі сторін у цих правовідносинах є орган, наділений державно-владними повноваженнями. У грошово-кредитній політиці ним є Національний банк України; 4) грошово-кредитна політика здійснюється у сфері грошового обігу, правове регулювання якого становить один із інститутів банківського права.

Відносини зі здійснення грошово-кредитної політики не зводяться тільки до відносин Національного банку України з банками, які є лише посередниками, а охоплюють ширше коло питань. У глибокому розумінні предметом грошово-кредитної політики є не банки, а грошовий обіг як предмет його регулювання в кількісному та якісному аспектах. Банки у цих відносинах виступають як опосередкована ланка між суб'єктом управління та об'єктом – грошовою системою. Правом емісії грошей наділено лише Національний банк України. Комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи є лише користувачами цього продукту.

Питання грошово-кредитної політики відносять до питань надзвичайної державної ваги. Максимум можливостей НБУ в банківській системі та грошово-кредитній політиці – регулювання пропозиції грошей. Але життя суспільства охоплює і попит,

і пропозицію грошей. Для формування попиту вирішальне значення мають діяльність Кабінету Міністрів України, фінансова і економічна політика. Тому реальність грошово-кредитної політики більше залежать від цих факторів. Але Закон України «Про Національний банк України», який регламентує відносини Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України з Національним банком України, практично передбачає лише інформування цих органів центробанком про головні питання грошово-кредитної політики. Крім того, в ньому варто передбачити обов'язок Правління НБУ інформувати Раду НБУ та вищі органи влади про найважливіші рішення, які можуть мати суспільне значення.

Висновки і пропозиції. Для вдосконалення і вирішення сучасних проблем грошового обігу в Україні необхідно скористатися досвідом зарубіжних країн. По-перше, визначальний вплив в грошовому обігу має займати Центральний банк країни, оскільки монополізація емісії за центральними банками призведе до того, що держава може активно впливати на якісні та кількісні характеристики грошового обігу. По-друге, безготівковий обіг має переважати готівковий і хоча Україна зробила вагомий крок для впровадження безготівкового обігу. Для вирішення цієї проблеми слід створити можливість активного безготівкового розрахунку не лише в великих містах, але й в маленьких містечках та селах. По-третє, необхідно впровадити нові системи електронного розрахунку, що в майбутньому можуть стати ефективним замінником сучасних грошових форм [5]. Однак в нашій країні така система майже

не розвивається, на відміну від більш розвинутих країн, таких як США, Німеччина, Франція, Англія, та, навіть у деяких країнах Африки, де електронні розрахунки активно застосовуються громадянами в їх повсякденні. Для вирішення цієї проблеми необхідно створити такі умови на території України, аби повернути довіру населення до влади, практично показати результативність та ефективність запропонованих змін, а для цього необхідний час і бажання держави розвиватися.

Для створення і функціонування цілісної ефективної системи управління готівковим обігом, яка враховувала б зміни, що відбулися останнім часом в економіці і банківській системі країни, необхідне поступове, але цілеспрямоване впровадження сучасних технічних засобів, автоматизованих та комп'ютерних технологій у сфері готівкового обігу на основі чіткої нормативної бази Національного банку.

Аналізуючи все вище сказане, можна виділити основну проблему грошового обігу в Україні, що потребує ефективного правового вирішення – поступовий перехід до безготівкового обігу. В зв'язку з цим на рівні законодавчої влади необхідно здійснити певні заходи, а саме прийняти відповідні законодавчі акти щодо створення, наприклад, ефективної та захищеної системи розрахунків за допомогою мобільного терміналу, тим самим мінімізувати кількість готівки. Однак, такі заходи потрібно вводити поступово, що б кількість грошей була достатньою для нормального товарообігу, оскільки як надлишок, так і нестача грошей створюють значні проблеми й ускладнення для здійснення грошового обігу.

Список літератури:

1. Банківське право України / За ред. О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 390 с.
2. Божанова О. В. Аналіз стану грошової маси в Україні // Вісник економіки транспорту і промисловості – 2013 – № 44 – Ст. 95.
3. Ващенко Ю. В. Банківське право: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 344 с.
4. Дмитренко Ю. М. Правові засоби регулювання грошового обігу в Україні // Європейські перспективи. – 2012. – № 4, ч. 1. – Ст. 195.
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України: від 07.12.2000 р., № 2121-III // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 8.
6. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 36. – № 14-15, № 16-17. – Ст. 133.
7. Морозов А. Еволюція та сучасний стан грошового обігу в Україні та світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Evolution_and_current_state_of_monetary_circulation_in_Ukraine_and_world_18941.pdf
8. Про Національний банк України: Закон України: від 20.05.1999 р., № 679-XIV // Голос України. – 1999. – № 112.
9. Савлук М. І. Грошово-кредитна політика Національного банку України та оцінка її ефективності // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 3-73. – Чернівці, 2011. – С. 84-89.
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України: від 07.12.2000 р., № 2121-III // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 8.

Матвийчук Н.Н., Бурлачук Н.Ю., Панькевич В.Н.

Винницький торгово-економічний інститут

Київського національного торгово-економічного університета

ФИНАНСОВО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕНЕЖНОГО ОБОРОТА В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье проведено исследование финансовых правовых основ денежного оборота в Украине. Определены особенности денежного оборота. Проведен анализ денежной массы и монетарной базы. Исследованы особенности наличного и безналичного оборота. Разработаны основные направления совершенствования и решения современных проблем денежного оборота в Украине.

Ключевые слова: денежный оборот, денежная масса, наличные, безналичный оборот, финансово-правовое регулирование.

Matviichuk N.M., Burlachuk N.Yu., Pankevych V.M.
Vinnitsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

FINANCIAL AND LEGAL FRAMEWORK GOVERNING MONEY CIRCULATION IN UKRAINE

Summary

We studied the legal and financial foundations of the money circulation in Ukraine. The features of monetary circulation were determined. Analysis of the money supply and monetary base were determined. The features of cash and non-cash circulation were studied. Major areas of improvement and solving modern problems of money circulation in Ukraine were developed.

Keywords: money circulation, money supply, cash, non-cash circulation, financial regulation.

УДК 336.225.68(045)

ПРОБЛЕМИ ПОДАТКОВОГО РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

Панькевич В.М., Гороховська Ю.І., Кровіцка Я.А.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У даній роботі визначено теоретичні та методологічні аспекти впливу на податкову систему змін у законодавстві. Проаналізовано й узагальнено наукові визначення, стратегії реформування податкової системи. Проаналізована ефективність діяльності податкової системи України. Досліджено проблеми податкового законодавства. Запропоновано шляхи вдосконалення податкової системи держави в контексті реалізації окремих положень Податкового кодексу. **Ключові слова:** податок, децентралізація, місцевий бюджет, податкова система, збір, державний бюджет, податкове законодавство.

Постановка проблеми. Після переходу до ринкової економіки Україна перебуває на стадії трансформації. Реформування потребують усі сфери економіки, в тому числі і податкова система. Стан оподаткування в Україні все ще потребує змін на краще. В податковій системі спостерігається велике податкове навантаження на фізичних та юридичних осіб, наявність колізій у законодавстві, складна та незрозуміла система нарахування податків, велика кількість випадків ухилення від сплати податків, що спричиняє невиконання плану показників дохідності бюджету від податкових надходжень та низку інших негативних наслідків, що мають місце в національній економіці. Проблема ефективного реформування законодавства податкової системи потребує подальшого вивчення та виявлення напрямів покращення існуючої ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених останнім часом питання реформування податкової системи України та залученню позитивного світового досвіду в цій сфері присвячені дослідження В. Андрущенка, Г. Василевської, В. Гейця, Т. Демків, О. Замасло, І. Луніної, О. Орлюк, А. Соколовської, Л. Тимченко, В. Федосова, А. Чуприної та інших. Однак механізм реформування української системи оподаткування з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду залишається не вивченим у повному обсязі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема оподаткування активно обговорюється вітчизняною наукою практично впродовж усіх років незалежності, окремі її аспекти до кінця нез'ясовані. Практично недослідженими залишаються питання, пов'язані з перебудовою по-

даткової системи з метою забезпечення нової якості оподаткування.

Мета статті. Метою дослідження є проведення аналізу податкових систем у країнах з розвинутою економікою, а також наведення рекомендацій щодо напрямів реформування податкової системи в Україні. Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити теоретичні та методологічні аспекти впливу на податкову систему змін у законодавстві;
- проаналізувати й узагальнити наукові визначення, стратегії реформування податкової системи;
- проаналізувати ефективність діяльності податкової системи України;
- дослідити проблеми податкового законодавства.

Виклад основного матеріалу. В ринкових умовах господарювання та існування різних форм власності основним методом формування доходів держави є податки, які складають податкову систему.

Податкова система – сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, які справляються в установленому законодавством порядку. В більш широкому розумінні податкова система представляється як регламентована нормами фінансового права, закріпленими в законах та інших нормативно-правових актах з питань оподаткування, сукупність податкових відносин, які опосередковуються фінансовими органами, що забезпечують адміністрування податків, і проявляються в конкретних формах оподаткування [3, с. 47].

Податкова система є однією з найскладніших в правовій системі України. При цьому спостерігається тенденція щодо її нестабільності. Проте, як показує практика правозастосування податкового зако-